

SLAVKO MANDIĆ

Sjećanje D. Bajalice

Arh. Eo.

P r e p i s

ABA 209-015-068

Susreli smo se u Banja Luci 1927. godine kao djaci prvog razreda Učiteljske škole. Pet godina smo proveli u istom razredu. Živeli smo, stanovali i hranili se u internatu te škole. Pri prvom susretu pričao mi je da je završio Gradjansku školu trgovačkog smjera u Bos. Novom i da je neko vreme, po završetku škole, radio kao knjigovodja u nekoj trgovačkoj radnji na knjigovodstvenim i računskim poslovima. Preko Pere Oljače, svoga školskog druga i Novljanina, saznao je da bi mogao dobiti besplatan smeštaj u internatu učiteljske škole. Tako je odlučio da napusti svakodnevno preturanje po trgovačkim računima, da zapise u partije i pozicije dnevni pazar i da se celoga života bavi računskim i knjigovodstvenim zavrzlamama, te da izrađuje i doteruje završne račune i trgovačke bilanse. Odlučio se na učiteljski poziv koji mu je više odgovarao.

Onizak i temeljno gradjen, sa iskustvom mladog čoveka koji je već zaradjivao svoj hleb, izdvajao se od nas, štrkljastih šesnaestogodišnjaka, budućih učitelja, po mnogo čemu. Više čutljiv nego larmadžija, više misaon nego vetropirast, više posmatrač nego igrač, a što je bila karakteristika većeg broja nas njegovih drugova koji će sa njim provesti pet godina djačkog života. Taj zajednički život nas trinaestorice koji smo živeli u Internatu i koji smo išli u isti razred, koji smo se pet godina voleli kao drugovi i svađjali, diskutovali i čutali, pomagali jedni drugima na časovima i u svakodnevnome životu, svirali serenade pod ptozorima devojaka, pisali pesme, poveravali jedni drugima svoje mladenačke ljubavne i svake druge nevolje, ostavio je na Slavka, kako će se to videti iz pisama koja mi je pisao, vidnog traga.

Već u prvom razredu Učiteljske škole počeo se razlikovati od nas ostalih i po tome što gotovo nikada nije učio, a još manje bubao, ali je bolje znao i postizao bolje ocene od većine nas. Još tada, te prve godine uvrstio se među dvojicu trojicu najboljih djaka u razredu. U tome vrhu je je ostao za celo vreme našega djakovanja. Sve mu je išlo od ruke, što no bi se reklo i imao je naklonosti podjednako za sve predmete: matematiku, fiziku, biološke nauke, kao i za istoriju, geografiju, jezike, za sviranje i crtanje. Mnoge petice sam dobio iz crtanja samo zato što mi je Slavko te crteže pravio

Gotovo svake godine nalazio je sebi mesto u prvoj klupi. Nikad radi toga da bi bio profesorima vidljiv. Najvjerovatnije radi toga da bi uspješnije pratio predavanja.. To mu je bilo dovoljno da nebi morao u internatskoj učionici da buba do kasno u noć ili da ustaje rano da ponavlja gradivo. Samo ponekad je to mesto u prvoj klupi ustupao meni, jer sam bio uspješniji šaptač od njega onim drugovima koji su izlazili pred tablu da odgovaraju.

Nije se trudio da ima sve knjige koje su bile potrebne. Nije ni zabeleške pravio na časovima. I jeftino i drugo posuđivao je nakratko od onih koji su ih imali. Tek toliko da se potseti na gradivo koje je trebalo spremati za ispit. Umjesto da buba i uči iz knjiga, radije je na časovima bio pažljiv, da bi osušalo vreme posvetio baletistici. Čitao je mnogo više nego najveći broj nas. Voleo je Jesenjina. Već u trećem razredu mnoge njegove pesme znao je napamet. Pesme je počeo da piše i pre toga. Čitao ih je na našim literarnim sastancima. Počeo je da ih objavljuje u nekim banjalučkim listovima .

U tim prvim godinama djakovanja u banjalučkoj učiteljskoj školi, družio se, pored nas koji smo sa njime živeli u internatu, sve više sa Milošem Popovićem, koji je sa nama bio u istom razredu i koji je , kao i još jedan broj nas u to vrijeme, vreme, uspesnije pisao pesme nego mi drugi. Radi toga, a i radi mnogo drugoga, Miro Popovic, koji će maturirati u Beogradu, upisati se na fakultet, postati marksista i publicista, i i dodajući svome prezimenu "Djurin", pisati u pedagoškim i drugim naprednim časopisima, biti proganjan i zatvaran, postati 1941.godine partizan, spevati pesmu "Konjuh planinom" i poginuti 1943.godine kao borac 6. istočnobosanske brigade, postao mu je nerazdvojan drug i prijatelj. Sa njim je gotovo četiri godine vodio duge razgovore u šetnjama banjalučkim ulicama. Zajedno su čitali Jesenjina i Majakovskog, diskutovali o brojnim pitanjima i igrali šaha. Od Miloša je primao i prva saznanja o radničkom pokretu, usvajao misli Svetozara Markovića, raspravljao o Vasi Pelagiću i Petru Kočiću. Zajedno sa njim pojavio se na konkursu koji je raspisala Banska uprava za nagradnu temu iz književnosti ili pedagogije. Miloš je dobio prvu nagradu (300 dinara), Slavko drugu (200 dinara)

Kako su mu sve češće objavljivane pesme, u školi je postajao pesničko ime. Pomalo i boem. Više je to izlazilo iz njega samoga nego što je to bilo oponašanje Tina Ujevića kojega je takodje voleo. Jed-

nom je u našu malu učionicu na spratu u internatu došao "malo nakresan" sa flašom rakije u džapu. U tom času, kao i uvek u sličnim časovima, bio je plačno tužan i grlio nas je sve ~~oči su mu~~ redom. I uopšte je bio više tužan nego veseo. Nosio je u sebi neka opterećenja iz djetinjstva. O braći i sestrama nije nikada govorio. Ne znam ni da li ih je imao. Oca nije poznavao. Iako smo bili veoma dobri drugovi nikada mi o svome ranom djetinjstvu niti o porodičnim prilikama nije pričao.

Kada bi mi, njegovi drugovi, govorili o njegovim pesmama i kada bi se pavela rec o mladim početnicima, pesnicima i pripovedacima a takvih je u tome vremenu u učiteljskoj školi bilo u svakom razredu - Svakako je govorio da će jedino od Branka Uopića, koji je bio za dve godine nižem razredu, i Vojka Banovića, koji je bio samo godinu dana mlađi učenik od nas, "ispasti nešto, a svi mi ostali ćemo se izgubiti i nestati bez traga".

Zaljubljuje se često i nakratko. Jedina dugotrajna i nezaboravna ljubav, "ljubav koja je pesme izvlačila iz njega", kako su mu njegovi najbolji drugovi govorili, bila je i ostala ljubav za Radmilu Macuru. Kad te ljubavi mnogo je suza pustio, noci ne paspavao, u dugoj cunjini pešačio. Kada je do konačnog razlaza došlo, mnoge godine je proveo u bolu. Imao je još podosta voljenih djevojaka. Iz ljubavi se i oženio, ali je u njemu ostala ljubav prema Radmili sve dok su trajala naše drugarske veze i naš pismeni saobraćaj. Verujem i mnogo docnije.

Rastali smo se samo nekoliko dana posle mature 1932. godine. Otišao je preko Bos. Novog za svoje Rudice. Nešto docnije pisao mi je o tome rastanku... "Kada samo se koncem juna rastajali, ja sam plakao kao malo dete, ali niko moje suze nije razumeo..."

Te jeseni 1932. godine, nas trojica njegovih drugova iz razreda i internata - Miloš Šiljegović, Miloš Dančić i ja - otišli smo na otsluženje vojnog djačkog roka u Bileće. Slavka je tek u decembru, ne znam zašto, otišao na otsluženje vojnog roka u Niš. U međuvremenu smo iz Rudica nas trojica dobili od njega jednu, na brzinu, napisanu karticu sa "Drugovi moji dragi, nema tih reči kojima bih mogao iskazati silinu osećanja koja naviru pri sećanju na vas. Nema toga papira koji bi mogao podneti, da ne plane od vatre mladalačke što me obuzima. I danas kada ste svi daleko od mene, ja vas volim itom onom ljubavlju kojom sam vas nekada voleo... Za mnoge danas neznam gde su. Oni su se poneseni život=

nim valom, utopili pokidavši sve one divne veze koje su na spajale. Oni nisu imali srca koje voli..."

Kada je otišao u Niš pisao mi je "...Da ti se ~~jednom~~ na ovaj moj život nema smisla...Dodje mi ponekad teško, ali šta ćeš, mora da se dura... Ipak ima neke lepote u kasarnskom životu. Ona neukočenost među drugovima gde smo svi onakvi kakvi smo, pa onaj gromoglasni smeh naveče, koji tako potseća na naša konviktska večerja...Nije život sam po sebi težak, pa i discipline mora biti, ali ono što me najviše podgrizava to je osećanje da mi beskorisno prolaze moji najaktivniji dani. I inače postižem, izgrađujem se, iako mi do danas ~~nisam prirastao~~ ~~nisam prirastao~~ za neko filozofsko stanovište. Ima mnogo stvari kod marhizma koje me bune, među njima jedna od najvećih = ne računa s tim da je čovek u svojoj krajnjoj projekciji egoista i sklon da sebi olakša življenje na teret drugih. A onda zamisli našega seljaka koji bi za razor zemlje triput poginuo...To je ono što me nagoni na puna razmišljanja. U poeziji i dalje imam notu melanholije i resignacije, a to stoji u vezi sa mojim poslednjim ljubavnim događajima. Nisam izdržao do kraja onko ~~kakav sam~~ kakav sam hteo da budem i razrušio sam sve..."

U jednom docnijem pismu piše da bi najvolio da službuje sa mnom kao učitelj..."jer si mnogo idealista kao i ja, ne živiš samo za crni hleb,

Docnije piše "...Što se tiče literature, ja sam se popeo naoko 100 pesama. Sledeće godine kanim od toga izdati jednu malu sveščicu, ako ih jednoga dana sve ne spalim. Čini mi se da ću se odati prozi, jer ne može čovek sve da strpa u stihove. Čitam mnogo Noli^{tor} izdanja, Gorkog itd...Čita se, naravno sve potajno i skriveno..Ali što se mene tiče kao čoveka, ja sam mnogo evoluirao napred i ne odstupam od moga mišljenja, pa makar me pekli na ražnju kao ovna ...Još jedna stvar = počeo sam mnogo više gledati stvari umom nego srcem. Ja vidim, Mićo, da u današnjem društvenom sklopu vlada isti odnos kakav se susreće pri umiranju jedne, a rađanju druge epohe...Ali ja ne verujem ni u ovo novo rođenje koje su već neki naslikali...ponekad mi se čini da prodiram u samu suštinu našega bivanja, našega krvavog rađanja i ropackog umiranja...Moj stav je t r a ž e n j e..."

I tako je pisao i razmišljao iz kasarne u Nišu duga pisma meni u Bileće. Imao je u djačkoj četi dvojicu drugova, koji su, verovatno bili marhisti, sa kojima je vodio duge diskusije i razgovore. Ne sećam se više ko su bili i kako su se zvali. Ne znam više ni šta sam ja njemu pisao u svojim dugim pismima. Ali se sjećam da me je na času učenja

moj Komandir Petar Vajević, koji je kao maj^{JE} poginuo na granici 1941. godine braneći zemlju, uхватиo sa pismom, dugim pismom, i oterao ~~u~~ u zatvor na sedam dana i uvek govorio "ajde Ti što pišeš duga pisma." I bez obzira na to što je u to vreme bilo veoma opasno pisati takva pisma i tako razmišljati, mi smo to nastavili i vodili smo međusobne razgovore o postojećem društvenom uređenju, o potrebi vojske u svetu, o pripremama za rat, o društvenim odnosima i opredelenjima.

"...Ja mislim da čoveku za shvatanje izvesnih stvari koje zadiru u društvene odnose, o pitanju odnosa duha i materije, treba mnogo više vremena nego što ga imam ja sa svojim godinama. Radi toga se ja još nisam nigde obesio...Kako je slatko biti večna lutalica od planete do planete,...Puškin je rekao "Blažen ko nije popio do dna.."Neki put mi se čini da ću se stropeštati strašno, neumoljivo..."

I tako teku njegova razmišljanja, njegovi pismeni razgovori sa mnom, a verovatno i sa ostalim drugovima sa kojima je bio blizak. Bilo je u tim pismima i onoga iz našega djačkoga života i zajedničkog djakovanja, iz onoga što se djačkom ljubavlju zvale. Tako, u jednom od poslednjih pisama iz vojske piše:

"Ne mogu a da ne spomenem nešto o ljubavi. Naše djačke ljubavi klasičan oblik = rađanje.cvetanje, venenje, i ne znam kako da nazovem taj stadij kad kod obiju strana nastane rashladjivanje i kad staleške i društvene prilike počnu da diktiraju "nad srcima koja su se nekad privlačila"... Još kojih 25 dana,pa sam opet obukao svoju staru kožu. A kako mi je u ovoj to je teško na pero iscediti. Vojska je imala na mene dubok i težak uticaj; ona me je srozala na mnoge stepenice naniže...Grize me savjest što u svojoj 24-toj godini imam tek stotinak pesmica... Čas mislim da sam zaista pesnik, čas gorko žalim što se ne posvetim prirodnim naukama, čas se zanosim lepotom proučavanjaistorije itd...Neki put zaključujem da od mene neće biti ništa. Jedna bezbojna siva figurica koju će život uništiti...Ova će godina roditi zbirčicu. Bude li pisana samo za moj račun dobro, bude li za njihov račun, opet dobro, bude li za oboje = ne valja.Ja mrzim sredinu. Ona je uvek kao neki kompromis između dve radikalne stvari, ~~on~~ ona je za slabiće i polizivače... Još jedna stvar. Ovo Ti je poslednje pismo ekavštinom. Razlozi? Puno ih je. Docnije ću Ti to opravdati. Želeo bih to isto od Tebe. Mi smo "Krajina"..."

Ne znam šta ga je nateralo na ovaj zaključak, samo znam da smo još u školi, prosto radi toga da što manje pravimo grešaka u pisanju,

nas nekoliko opredelili se za latinicu i ekavštinu. Službujući u Bosne i Krajinu, ja sam ostao na ekavštini i latinici, a Slavko je pisao na ijekavštini.

Još nekoliko pisama koja mi je pisao posle izlaska iz vojske ostala su sačuvana među mojim spisima. U mojim premeštajima i prebacivanjima neka su se izgubila. Mnogo mi je žališe što se među njima izgubiše i dve njegove pesmice i jedan crtež mlinova sa slapova na Plivskom jezeru. Poslednje, to je jedna dopisnica pisana koncem oktobra 1933. godine gde piše:

"Ja sam u mojim Rudicama. Molbu sam predao (molbu na nameštenje ~~u~~ ^{u pri-} medba D.B.) i čekam... Inače, duhovni horizont izlomljen, nestalan. Vihori me vitlaju kao slamku. Dimče, ako ovako potraje, ubiću se. Ja se ne mogu staložiti... Ja živim kao na plamenu. Blago vama koji se smiriste... Piši mi, tješi me... U književnosti slabo. Upravo ništa. Ili sam zalutao ili sam se već ugasio. Možda je svejedno. Život je skotski i onako..."

Sreli smo se sledeće godine u Sisku na vojnoj vježbi kao djaci narednici. Pričali smo i sastajali se kadgod smo imali slobodnog vremena. Ponekad i do sitnih sati, jer smo živeli i spavali u kasarni. Bio je već učitelj na Sitnici, a ja već godinu dana u Makedoniji. Kod njega se rodila jedna nova ljubav. To ga je dizalo i činilo veselijim. Volio je istinski tu devojkicu. Bio je i na brak spreman. O tome je pričao sa radošću, ali i sa strahom. I o pesmama je pričao. Imao sam utisak da mu je krenulo i da su se radjale pesme jedna za drugom. Pričali smo i o položaju učitelja i društvenim odnosima. Rekao sam mu i govorio da sam krenuo drugim putem, putem društveno-političke angažovanosti. Pre svega kroz učiteljsko udruženje, boreći se za poboljšanje položaja učitelja, ravnopravnost učiteljica, da sam na toj putanji naišao na brojne drugove koji se bore za izmenu postojećeg stanja i između društvenih odnosa. Dosta noći smo proveli diskutujući i o toj temi. Davao mi je za pravo, ali je govorio da se on našao na istoj putanji, ali da njegova borba ide kroz njegove pesme.

Toga leta 1934. godine smo se zauvek rastali. Ne sećam se da smo se više i dopisivali. Ili bar nemam nikakvih tragova o tome. On je

zasnovao porodicu i bavio se pesničkim radom, a mene su putevi odveli u konkretnu stalešku borbu,, borbu za menjanje društvenih odnosa.

U produžetku stoji:

Ove mi je na moje traženje, poslao naš zajednički drug Dimitrije Bajalica.

Milan Bokan.

Prepis sjećanja izvršila

Brana Kalabić
Brana Kalabić

Tekst spravili:

- 1 *Talić Jelena*
- 2 *Prežević Ranko*

Tačnost prepisa ovjerava

Za Arhiv

[Signature]

Banja Luka, 1.2.1980.g.